

Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» (коментований переказ)

Історичний коментар

Сполучені штати Америки виникли як об'єднання різних територій — штатів. Особливість їхнього державного устрою полягала в тому, що поряд із загальнодержавними законами кожний штат мав свої окремі закони та конституцію. Відсутність федерального закону про відміну рабства призвела в першій половині XIX сторіччя до протиріч між північними та південними штатами недавно створеної країни (1776р.). Три з половиною мільйони негрів, що жили на рабовласницькому Півдні, були позбавлені людських прав. Часто сусідні штати, рабовласницький та вільний, розділяла, як у романі Гаррієт Бічер-Стоу, лише річка.

Промислово розвинута Північ відмовилася від рабської праці як від невігідної — неосвічений та затурканий раб не може виконувати кваліфіковану роботу на заводі. На Півдні, дена чисельних плантаціях вирощували бавовну, чорношкірі нащадки завезених африканців виконували виснажливу, але одноманітну та нескладну роботу. Тому північні штати відмінили рабство, а у південних це ганебне явище існувало до 1865 року. Його було скасовано лише після громадянської війни між Північчю і Півднем, хоча рух за звільнення негрів почався ще на початку сторіччя. Його підтримали широкі верстви населення, релігійні організації (у романі — секта квакерів). До цього руху належала і письменниця Гаррієт Бічер-Стоу.

Раби могли втекти зі штату, де існувало рабство, у вільний штат, але їхні власники організували пошуки та повертали збіглих рабів назад. Тому вони втікали до Канади, англійської колонії, на території якої рабства не було, а хазяї не наважувалися порушувати закони іншої держави. Расова дискримінація поширювалася не лише на чорношкірих, але й на нащадків змішаних шлюбів білих та чорних — мулатів, білих та мулатів — кварталонів.

Сюжет та персонажі роману

Головні герої роману — подружжя Гаррісів, Еліза та Джордж, і дядечко Том. Вони — раби, тобто люди, які мають господарів. їхні поневіряння лягли в основу сюжету цього роману. Характеристика всіх героїв роману здійснюється через їхнє ставлення до рабства. Негри-раби, які потерпають від свавілля своїх господарів, змальовуються беззахисними і безправними людьми. Вони та їхні діти повністю залежать від примх білих панів, які часто не вважають рабів за людей.

Проте не всі білі господарі жорстокі до рабів. Наприклад, місіс Шелбі, її син Джордж, родина сенатора Берда, містер Огюстен Сен-Клер, його маленька донечка Єва та інші герої роману співчутливо ставляться до темношкірих невільників. У творі змальовані і образи бездушних плантаторів та поміщиків: місіс Марі Сен-Клер, містер Батлер, Саймон Легрі. Вони вважають, що негри повинні задовольняти їхні забаганки та бути джерелом збагачення.

Письменниця звертає увагу на характери господарів, які начебто не бажають своїм рабам лиха, проте у вирішальний момент неспроможні подбати про людей, які вже стали їм близькими. Містер Шелбі за борги продає відданого слугу — дядечка Тома, якому нещодавно пообіцяв волю; батько Кассі не потурбувався звільнити від рабства свою доньку-квартеронку.

Особливе місце в романі посідають образи людей, які заради наживи займаються ганебним промислом — перепродажем невільників та полюванням за винагороду на збіглих, рабів: Гейлі, Том Локер, Меркс.

Раби в романі обирають різні способи, щоб вижити в нелюдських умовах — Еліза та Джордж Гарріси втікають з неволі, а Том, який був людиною відданою господареві, вирішив скоритися долі. Їхні життєві шляхи становлять дві сюжетні лінії роману.

Розділи 1-3

У штаті Кентуккі, в містечку П., в одному з рабовласницьких маєтків, у гарно умебльованій вітальні, два джентльмени завзято обговорювали якусь справу. Один з цих чоловіків — містер Шелбі, хазяїн маєтку, інший — містер Гейлі, гендляр і работорговець. З їхньої розмови було зрозуміло, що Артур Шелбі, людина заможна і навіть багата, заплутався у справах, заліз у великі борги. Він потрапив у грошову залежність до Гейлі, який вимагає, щоб містер Шелбі віддав йому свого найкращого раба — Тома. А на додачу він просить й чотирирічного хлопчика-квартерона Гаррі, сина покоївки.

Містер Шелбі, за характером людина м'яка та поступлива, після тривалих суперечок пристає на пропозицію работорговця. Йому не хотілося продавати Тома, якого він характеризує як людину «надійну, чесну, здібну». Дядько Том порядкував усім господарством Шелбі, йому довіряли і гроші, і майно, та жодного разу він не зрадив хазяйської довіри. Як не шкода містеру Шелбі розлучитися з Томом, проте Гейлі вимагає на сплату боргу саме цього негра, за якого дадуть великі гроші. Маленького Гаррі Гейлі збирається перепродати своєму приятелеві, який «вирощує» вродливих хлопчиків і віддає у лакеї до великих багатіїв.

Мати Гаррі, покоївка Еліза, випадково почувши уривок їхньої розмови, зрозуміла, що її дитині загрожує страшна небезпека, і у розпачі побігла до своєї хазяйки місіс Шелбі. Добра жінка, «нічого не знаючи про

чоловікові скрутні обставини й цілком покладаючись на його добру вдачу», заспокоїла Елізу, що ніхто не продасть її дитину.

Еліза, напрочуд красива квартеронка, від самого дитинства виховувалась у панському домі і завжди була улюбленицею та пестункою хазяйки, «живучи під дбайливим крильцем господині, не зазнавши ніякого лиха, яке зазвичай випадає на долю красивих рабниць». Коли Еліза розквітла і досягла повноліття, її віддали заміж за Джорджа Гарріса, вродливого і розумного мулата, раба із сусіднього маєтку.

Джорджів господар послав його в найми на джутову фабрику, «де своєю вправністю і кмітливістю він скоро здобув собі славу чудового майстра. Джордж змайстрував машину очищати коноплі, що, зважаючи на мізерну освіту і підневільний стан винахідника, являла собою справжній витвір технічного генія». Юнак став улюбленцем на фабриці, і йому подобалось тут працювати. Проте несподівано господар забрав Джорджа в маєток, не зважаючи на вмовляння власника фабрики та бажання свого раба. «Перед лицем закону цей молодик вважався не за людину, а лише за річ, то всі його видатні здібності підлягали владі грубого, обмеженого і свавільного" господаря». Власник Джорджа відчув себе приниженим: його раб — розумна та кмітлива людина, він роз'їжджає країною, вільно розмовляє і тримається з гідністю, як біла людина. Господар забрав молодика з фабрики і вирішив довести йому, що раб — не людина, а річ. Молодого мулата відвезли додому і звелили робити найважчу, найбруднішу роботу на фермі. Джордж мовчки зносив усі знущання, але його палаючі очі промовляли: він ніколи не стане річчю.

Хазяїн поведився із Джорджем гірше, ніж із твариною: шмагав різками без жодної провини; не відпускав побачитись з дружиною та сином; втопив єдину втіху раба — маленького песика Карла, якого подарувала Еліза, бо «собака, мовляв, живе його коштом». Терпець Джорджа урвався, коли господар наказав йому одружитись з іншою жінкою. Про все це Джордж розповів дружині, коли нарешті зміг її побачити.

«Але ж ти одружений зі мною, і нас повинчав священник так само, як білих людей», — простодушно заперечила Еліза. «Хіба ти не знаєш, що раб не має права одружуватись? Нема на це закону, і, якщо хазяїн надумає кас розлучити, ніхто не визнає тебе за мою дружину», — відповів Джордж. Доведений до відчаю мулат говорить дружині, що краще їм з Гаррі взагалі було не родитися на світ, бо в житті на них чекає тільки лихо.

Джордж розповів Елізі, що хоче втекти до Канади, де заробить досить грошей, щоб викупити і її, і хлопчика. Еліза, розуміючи, що Джордж піддає себе смертельній небезпеці, побажала чоловікові щасливої дороги. «Вони трохи постояли мовчки. А вже потім були останні напутні слова, тяжкі зітхання, сльози — подружжя прощалося так, як прощаються люди, у яких надія на нову зустріч примарна, мов тонке павутиннячко»...

Розділи 4-5

«Хатина дядька Тома являла собою невеличку рублену прибудову до «великого дому», як називають негри панський будинок. Перед дверима її був чепурний, дбайливо доглянутий садочок, де влітку достигали полуниці, малина та всіляка інша садовина й городина... Там-таки в затишному куточку кожного літа пишно розквітали нагідки, петунії та інші однолітки — гордість і втіха тітоньки Хлої». Тітонька Хлоя, дружина дядька Тома, була головною куховаркою в маєтку. До чепурної хатинки Тома часто заходив панич Джордж, син містера і місіс Шелбі. Він був добрим хлопчиною, з повагою ставився до слуг, особливо любив дядька Тома і його родину. У хатинці панує любов та злагода. Тут ще не знають про горе, яке спіткало сім'ю. Тітонька Хлоя вправно готує вечерю для чоловіка та трьох дітей: двох хлопчиків та крихітної дівчинки.

Тим часом містер Шелбі розповів дружині про скруту, що змусила його продати дядька Тома і маленького Гаррі. Місіс Шелбі вражена цією новиною, вона дорікає чоловікові за жорстокість. Добра пані благає Шелбі продати будь-яке майно, її коштовності, щоб визволити нещасних з біди: «Чому б нам не поступитися грошима? ...Як же я тепер покажусь слугам на очі, коли ми задля якоїсь там дріб'язкової вигоди продаємо такого чесного, доброго й відданого чоловіка, як сердешний Том?.. Я прищеплювала їм свідомість родинних, батьківських і подружніх обов'язків — то як же мені визнати перед ними, що, коли йдеться про гроші, ми ладні зневажити будь-які принципи, будь-які обов'язки, будь-які святі почуття? Я навчала Елізу бути доброю матір'ю своєму хлопчикові, пильнувати його... Я казала їй, що людська душа дорожча від усіх грошей на світі, — то чи віритиме вона хоч одному моєму слову, коли побачить, що ми вчинили навпаки і продали її дитину, продали на муки, а то й на загибель!»

Містер Шелбі радить дружині не брати все так близько до серця, бо вороття вже немає: якщо вони не продадуть Тома й Гаррі, то втратять все своє майно. Вражена місіс Шелбі йде сама сповістити сім'ї Тома цю страшну новину. Що сказати Елізі, вона не знає, бо ця звістка вб'є нещасну матір.

Еліза, запідозривши недобре, підслухала розмову господарів. Молода жінка була у відчаї: двоє дітей Елізи померло, лишився тільки Гаррі. Вона не могла уявити, що її єдиного сина завтра відберуть. «Вся тремтячи і побліднувши на обличчі, з нахмуреним чолом і міцно стуленими устами, вона втратила будь-яку подібність до тієї лагідної і соромливої жінки, якою була досі. Вона... прослизнула в свою кімнатку...» і кинулася до дитини: «Синочку мій бідолашний! Сердешна моя дитино!.. Вони продали тебе! Але твоя матуся врятує тебе з біди!»

Еліза написала пані листа, в якому просила вибачення за втечу. Вона зібрала необхідний одяг у маленький клунок, збудила хлопчика, який міцно спав, і тихо вислизнула в холодну зоряну ніч.

Дорогою Еліза зайшла до тітоньки Хлої і розповіла, що пани продали Гаррі та дядечка Тома. Том, якому господар за чесну працю обіцяв подарувати волю, з жахом слухав Елізині слова, а потім майже звалився на старий стілець і важко зронив голову на коліна. Хлоя намовляє чоловіка тікати разом з Елізою, але Том відповів: «Коли вже dokonче мають продати або мене, або всіх наших людей і щоб усе тут пішло прахом, то нехай краще продадуть самого мене. Я можу знести своє лихо не гірше від інших... Я ніколи не обманював довіри хазяїна, не користався своїми пільгами всупереч слову своєму й ніколи цього НС (рублю. Краще поступитися мною одним, аніж пустити за вітром маєток і спродати всіх...» Обернувшись до ліжка, на якому спали малюки, Том розридався. Він втрачав все — дружину, дітей, спокійне життя — і йшов у безвість, де його, як тварину, продадуть якомусь нелюдові на плантацію.

Питання для самоперевірки:

1. Яким чином вирішив свої грошові проблеми містер Артур Шелбі?
2. Розкажіть про сім'ю Джорджа Гарріса.
3. Яке рішення приймає доведений до відчаю Джордж?
4. Як чинять раби панів Шелбі Еліза та Том, дізнавшись про продаж?

Розділи 6-10

Зранку стало відомо, що Еліза з хлопчиком втекли. Місіс Шелбі не приховувала радості за свою улюбленицю. Але містер Шелбі занепокоївся, тому що работорговець міг запідозрити його у змові з втікачами, адже його небажання продавати своїх рабів було очевидним. Містер Шелбі пообіцяв Гейлі надати допомогу — кіньми, слугами, собаками, у пошуках нещасної жінки з дитиною.

У маєтку здійнялася страшна метушня. Всі слуги демонстрували Гейлі своє бажання допомогти. Работорговець і не підозрював, що негри прагнуть завадити ловам. Раби відчували — хазяйка не хоче, щоб Елізу впіймали. Вони й самі переживали за долю Елізи та її Гаррі, тому що таке горе могло трапитись з будь-ким із них.

Негр Сем підсунув молоденькому, полохливому коникові Гейлі під сідло колочий горішок. Тільки-но Гейлі торкнувся сідла, як нещасна тварина звилася від болю і скинула свого хазяїна. Бідний кінь зі страху утік, а слуга Енді начебто випадково відпустив і решту коней, на яких повинні були їхати в погоню. Слуги, роблячи вигляд, що ловлять тварин, зчинили неймовірну колотнечу: вони бігали й плескали в долоні, несамовито гикали й верещали, чим ще більше лякали коней.

Гейлі страшенно лявся і тупотів ногами, Містер Шелбі марно вигукував якісь настанови, а місіс Шелбі сміялася, спостерігаючи весь той шарварок з вікна. Коли нарешті коней спіймали, Гейлі хотів терміново їхати на пошуки, але його ще вмовили пообідати. Обід, звичайно, теж готувався надто повільно, тому погоня надовго затрималася.

Тим часом Еліза, міцно притискаючи дитя до грудей, йшла дорогою. Страх перед небезпекою надавав їй сили: вона несла хлопчика, як пір'їнку. «О матері, коли б ото вашого Гаррі чи вашого Біллі мали завтра вранці забрати од вас і віддати нелюдові — торговцеві, коли б ви бачили того торговця на власні очі й знали, що купчу вже підписано і що вам залишаються лічені години від півночі до світанку, щоб урятуватися, — як тоді бігли б ви? Скільки миль пронесли б вас ноги за ті короткі нічні години, з любим вашим дитинчам на руках, яке прихилило сонну голівку вам до плеча й довірливо обняло за шию ніжними рученятками?»

За годину перед заходом сонця Еліза дійшла до містечка Т. і побачила річку Огайо, за якою була воля!.. Річка Огайо правила за кордон між рабовласницьким штатом Кентуккі та «вільним» штатом Огайо. Але переправитись через річку не було можливості — скресла крига. Тому Еліза зупинилась в будиночку на березі, сподіваючись, що знайдеться добра людина, яка не побоїться перевезти її на другий берег.

Коли Гейлі нарешті вирушив, негри Сем і Енді вказали йому неправильну дорогу. Так вони згаляли ще досить багато часу. Через ці затримки переслідувачі прибули до містечка тоді, коли Еліза вже вклала хлопчика спати. Негр Сем здаля побачив Елізу у вікні одного з будинків, але вона дивилася в іншу сторону. Сем хотів попередити жінку про небезпеку — він удав, що у нього з голови злетів бриль, і голосно зойкнув. Еліза побачила переслідувачів і миттю відсахнулася від вікна. Жінці здалося, що за одну ту хвилину вона прожила тисячу життів. Еліза схопила дитину і прожогом вибігла з кімнати через задні двері.

Гейлі побачив жінку, коли вона вже зникала за прибережним схилом. Він кинувся за нею, «мов хорт за оленицею». Еліза одним стрибком перелетіла через каламутний потік, що вирував між берегом і кригою. «То був шалений стрибок, можливий лише в нападі безумства чи розпачу... З відчайдушним криком, гнана страхом і розпачем, вона перестрибувала з крижини на крижину, спотикалася, мало не падала, ковзалась і знову зводилася на рівні ноги!.. Черевики злетіли в неї з ніг, від панчіх zostалися лише клапті, за кожним скоком на кризі лишалися криваві сліди, та вона нічого того не бачила, нічого не відчувала, аж доки перед її очима невиразно, мов уві сні, забовванів протилежний берег, і якийсь чоловік допоміг їй вийти на суходіл». Той чоловік порадив Елізі звернутись до сенатора Берда, що жив неподалік і міг сховати її.

Торговець, втративши надію впіймати Елізу, обмірковував, як йому діяти далі. У заїзді, де Гейлі зупинився, він несподівано зустрів своїх старих знайомих, Тома Локера та Меркса, які займалися розшуками збіглих

негрів. Гейлі домовився з людоловами, що за гроші вони спіймають матір з хлопчиком: Гаррі повернуть йому, а Елізу продадуть з торгів собі на користь.

А тим часом слуги Сем та Енді, які «допомагали» Гейлі ловити втікачів, повернулись додому і розповіли господарям про Елізину втечу. Хазяйка була щасливою, що Еліза зуміла врятуватися, а хазяїн задля годиться насварив своїх слуг за «недостойну поведінку».

Еліза послухалась поради фермера, який допоміг їй, і прийшла до родини сенатора Берда. Сенатор був чуйною людиною, але, довідавшись від дружини про те, що вона заховала в будинку рабину з дитиною, почав протестувати. Саме в цей час у сенаті ухвалили закон, що забороняв громадянам країни надавати рабам-втікачам будь-яку допомогу. А містер Берд вважав обов'язком усіх громадян дотримуватись законів. Проте, коли Еліза розповіла про своє горе, йому стало соромно за рішення сенату.

Місіс Берд нагодувала нещасних втікачів, перевдягла в сухий та теплий одяг, вклала їх відпочити. Тієї ж ночі сенатор, ризикуючи своїм становищем, відвіз Елізу й Гаррі до знайомого фермера. Колись цей чоловік був плантатором, але потім відпустив на волю всіх рабів, вважаючи, що рабство калічить не лише душі гноблених, але й душі їх гнобителів. Фермер радо погодився допомогти втікачам і запропонував їм пожити у нього.

У хатині дядечка Тома запанував сум. Тітонька Хлоя збирала свого чоловіка в дорогу: випрасувала всі його сорочки, поскладала у валізку теплі речі, зготувала йому смачний сніданок, щоб Том хоч наостанку досхочу наївся домашніх страв. До хатинки завітала місіс Шелбі і перед всією Томовою сім'єю пообіцяла, що як тільки назбирає грошей, то відразу знайде Тома та викупить його з неволі.

Незважаючи на вмовляння місіс і містера Шелбі та сльози Хлої, Гейлі закував Тома в кайдани. Дорогою візок наздогнав панич Джордж, який не знав про рішення батька. Обурений хлопець урочисто поклявся, що він, як виросте, обов'язково визволить Тома і привезе додому. Джордж як талісман подарував Томові свій срібний долар, що мав оберігати його від небезпеки.

Розділ 11-13

В одному з багатолюдних заїздів штату Кентуккі хазяїн джутової фабрики, містер Вілсон, в одному поважному панові, що зайшов до залу, впізнав свого колишнього майстра Джорджа Гарріса, чоловіка Елізи. Джордж мав досить світлу шкіру, а багатий одяг повністю змінив його зовнішність. Містер Вілсон був вражений сміливістю молодика — на стіні заїзду висіло оголошення про велику винагороду тому, хто знайде живого або мертвого збіглого раба Джорджа Гарріса. Він дуже перелякався за Джорджа і почав доводити йому небезпечність цього вчинку.

Гарріс розповів містеру Вілсону свою історію. Його батько був одним з найбагатших кентуккійських поміщиків-рабовласників, а мати — рабинею. Батько раптово помер, а хлопчик з шістьма сестрами та матір'ю були продані різним господарям разом з кінями та собаками. Джордж зростав без батька, без матері, без сестер і не мав у цілому світі жодної прихильної до нього душі. І тільки містер Вілсон, до якого юнак потрапив у найми, поставився АО нього людяно. Потім Джордж зустрів Елізу, покохав її, одружився і не чув себе від щастя. Та його власник вирішив йому довести, що він не людина, а лише нікчемний негр. Хазяїн кинув його в самісінький бруд та гній та ще й велить одружитися з іншою жінкою!

«Від вашої країни мені нічого не треба — нехай лише дадуть мені спокій, щоб я міг з миром її покинути. А от коли я дістануся до Канади, де закони визнаватимуть мене за людину й захищатимуть мої права, отам і буде моя рідна країна... Та якщо хто й надумає мене спинити, хай начувається, бо я битимусь за свою волю на відчай душі, до останку!» Містер Вілсон, схвилюваний цією розповіддю, вмовив Джорджа взяти в нього грошей, що трохи допоможуть йому у дорозі.

Том з містером Гейлі продовжував свою сумну подорож. Діставшись до міста, Гейлі вирішив підкупити ще рабів, щоб «збити першокласний гурт і відвезти на пониззя». На той час страшнішого для негрів слова, ніж «пониззя», не було. Там знаходились бавовняні плантації, де негри виснажливо працювали з ранку до ночі і від тяжкої праці та побоїв «мерли як мухи».

Він «завантажив» свій гурт на пароплав разом із багажем на нижню палубу, закувавши всіх негрів у кайдани, і корабель «Красуня Огайо» поплив униз по річці. Одна з рабинь, куплена Гейлі, навіть не підозрювала, що її з дитиною продали. Нещасна жінка думала, що їде в найми до міста. Дорогою Гейлі продав іншому торговцеві її десятимісячного синочка. Жінка не знесла такого горя і вночі втопилася, кинувшись у воду.

Тим часом Еліза переховувалася в штаті Індіана в селищі квакерів. Тут жінці дали притулок і опікувалися її дитиною, як рідною. У родині Саймона і Рейчел Геллідей Еліза отримала змогу перепочити перед дорогою до Канади, а значить — і до волі.

До квакерів потрапив і Елізин чоловік Джордж. Нарешті сім'я після тяжких поневірянь об'єдналася! Післядщасливої зустрічі Гарріси одразу вирушили в дорогу, щоб не наражати на небезпеку добрих хазяїв.

Питання для самоперевірки:

1. Як поставилися слуги маєтку Шелбі до нещастя Елізи та її сина?
2. Яку угоду уклав работоргівець Гейлі з людоловами?
3. За яких обставин зустрічається містер Вілсон із Джорджем?
4. Розкажіть, що трапилося з Томом після продажу?

5. Хто допоміг Елізі врятуватися від переслідування?

Розділ 14 - 16

А Том все пливе рікою Міссісіпі. Почасти завдяки схвальним рекомендаціям містера Шелбі, а почасти своєю дуже лагідною і покірливою поведінкою негр здобув довіру навіть у такої людини, як Гейлі. Він розкував його, і Том отримав можливість вільно ходити пароплавом і допомагати матросам.

На пароплаві Том познайомився з маленькою, років п'яти-шести, дівчинкою Єванджеліною Сен-Клер, донькою багатого аристократа Огюста Сен-Клера. «Ця дівчинка могла правити за досконалий взірць дитячої краси. Сповнена чарівливої грації, вона скидалася на неземне, казкове створіння. Личко її вабило не так своєю довершеною вродою, як дивовижною, мрійливою одухотвореністю, що вражала навіть людей грубих і нечутливих». Дівчинка часто приходила на палубу, де сиділи закуті невільники Гейлі. «Посмутніла на личку, вона тихо скрадалася між ними й поглядала на них з подивом і глибокою недитячою тугою... Кілька разів вона раптом з'являлася поміж них повними руками солодощів, горіхів та апельсинів, радісно роздавала їм ті ласощі й швидко зникала».

Тому дуже сподобалася дівчинка, і він дарував їй зроблені власноруч іграшки. Своїм лагідним ставленням до дівчинки Том здобув її довіру. Єванджеліна, почувши, що Тома везуть на продаж, відразу вирішила попросити тата купити його. Одного разу дівчинка з батьком стояла біля поручів і дивились, як пароплав відчалює від пристані. Раптом, втративши рівновагу, Єва впала за борт. Не встиг батько отямитись, як Том кинувся у воду і врятував дівчинку. Після цього випадку містер Сен-Клер за великі гроші купив Тома в Гейлі, і вони всі разом вирушили в Новий Орлеан, до маєтку Сен-Клера.

Огюстен Сен-Клер був людиною розумною, доброю, проте легковажною. В юності через непорозуміння він втратив свою кохану, розумну і вродливу дівчину. Опікун хотів видати її заміж за свого сина, тому написав Огюстену, що вона його більше не кохає. З розпачу юнак одружився з «найпершою красунею сезону» Марі Бенуар, що мала «струнку постать, гарні темні очі та сто тисяч доларів посагу».

Вона клопоталась тільки своїм здоров'ям, не звертала уваги ні на чоловіка, ні на доньку, але від них вимагала безмежної любові та уваги. Вона «ніколи не відрізнялася щиросердою і чуливою вдачею... Для неї просто не існувало нічиїх запитів або потреб, крім її власних... і їй навіть на думку не спадало, що слуги можуть мати якісь свої почуття чи права». Марі занедбала домашні справи, і тому Сен-Клер попросив взяти на себе турботи по господарству свою двоюрідну сестру Офелію Сен-Клер.

У маєтку Сен-Клера Тома призначили кучером місіс Сен-Клер. Його відразу полюбили і хазяї, і слуги. «Тепер він ходив завжди добре вдягнений, бо Сен-Клер дуже дбав про зовнішній вигляд прислуги... Отож Том красувався в ретельно вичищеному сукняному костюмі, незаймано-білому комірці та рукавичках, гладенькому касторовому капелюсі й лискучих чоботах».

З особливою прихильністю ставилася до нього улюблениця всього дому маленька Єванджеліна. Добра дівчинка любила всіх слуг і підтримувала з ними дружні стосунки, не беручи до уваги, що вони негри. Мати завжди дорікала їй у цьому, бо, на її думку, справжні панночки так не поведуться. Але Єва не звертала уваги на материні настанови. Якось дівчинка навіть подарувала няні золотий флакончик з нюхальною сіллю, знаючи, що в неї дуже болить голова (негритянка змушена була цілу ніч ходити біля ліжка нібито хворої хазяйки і зовсім не висипається).

Розділи 17 -19

У будиночку квакерів господиня місіс Рейчел Геллідей збирає все необхідне для втікачів. До неї завітав Файнес Флетчер і повідомив, що на розшуки Джорджа Гарріса та його сім'ї вирушили людолови Том Локер та іМеркс з ще шістьма головоорізами. Вони знають, якою дорогою пойдуть втікачі, і будуть на них чатувати. Але Джордж чудово розуміє, яка небезпека нависла над його сім'єю, і він сповнений рішучості: у нього є зброя, і він буде захищати свою волю до останнього набою. Файнес Флетчер вирішив провести Гаррісів тільки йому відомою дорогою.

Тієї ж ночі вони у фургоні вирушили в небезпечну дорогу. Невдовзі втікачі почули позаду тупіт копит. Це наближалася, банда Докера. Вони «позаливали очі, лаються, люті, наче вовки». Файнес провів своїх друзів до мисливського лігва, де можна було сховатися. Вони перескочили через провалля і заховалися в скелях, готові вступити у бій з людоловами. Невдовзі з'явилися переслідувачі. Стоячи над проваллям, вони вирішили, що загнали в пастку цих «полохливих негрів».

Але в цю мить на скелі на весь зріст з'явився Джордж Гарріс. «Ми маємо зброю і будемо захищатися... Хто наблизиться на постріл, буде мертвий...» — попередив Джордж волоцюг. Людолови перелякалися не на жарт — перед ними стояла людина, доведена до відчаю, здатна пролити кров заради порятунку своєї дружини та єдиного сина. Але Меркс, якого зовсім не зворушила мужність Джорджа, вистрілив у нього з пістоля. Куля пролетіла біля самого його волосся і мало не черкнула Елізу по щоці. Після Цього вся ватага вбивць полізла на скелю. Цієї миті Джордж вистрілив і влучив Тому Локеру в бік. Але той, заревівши, мов оскаженілий бугай, перескочив через провалля. Та Файнес не розгубився і своїми сильними ручиськами зіштовхнув Локера прямисінько у прірву...

Людолови не сподівалися такого відчайдушного опору і, залишивши свого ватажка напризволяще, кинулися навітки. Невідомо, що б сталося з Томом Локером, якби не заступництво Елізи. Вона переконала

друзів не покидати важко поранену людину, хоч ще зовсім недавно вона була їхнім переслідувачем. Локера підняли з провалля та у фургоні відвезли до однієї бабусі-квакерки, що стала доглядати його. Розчулений голворіз попередив втікачів, де вони можуть наразитись на переслідувачів, яким відомі їхні прикмети.

Вражений зрадою своїх товаришів та чуйним ставленням квакерів, після одужання Том Локер дуже змінився. Він залишив ганебний промисел людолова та став мисливцем.

Так Джорджу Гаррісу вдалося позбавитися банди людоловів і продовжити свою путь.

Том завдяки своїй чесності здобув безмежну довіру господаря і сумлінно управляв маєтком Сен-Клерів. Дядечко Том продовжує приятелювати з Євою, він полюбив її, ніби рідну дитину. Його вражає її доброта, людяність. Почувши, що замордували стару Прю, негритьянку, яка приносила в маєток свіжий хліб, дівчинка зомліла і потім дуже переживала. Єва знала жахливу історію цієї жінки: Прю не дозволили доглядати та годувати свою єдину дитину, і немовля померло від голоду. З горя Прю почала сильно пити і померла від тяжких побоїв господаря. Ці випадки безглуздої жорстокості «западали в душу» маленької дівчинки. Вона не могла зрозуміти, чому білі господарі відбирають у негрів їхніх дітей та продають, наче цуценят, знущаються зі слуг, посилаючи до катівні. Добре серце Єви розривалося від болю, коли вона чула про подібні випадки.

Питання для самоперевірки:

1. Розкажіть, як сталося, що Тома купив пан Огюст Сен-Клер?
2. Що ви знаєте про маленьку Єву та її родину?
3. Як ставилися до рабів мати та донька Сен-Клери?
4. Хто допоміг Елізі та Джорджеві врятуватися від погоні?
5. Як повівся в небезпечній ситуації Джордж Гарріс?
6. Хто допоміг пораненому людоловові Тому Локеру?

Розділ 20-21

Одного разу в домі Сен-Клерів з'явилася смішна істота, дівчинка-негритьянка на ім'я Топсі. Містер Сен-Клер купив її для своєї сестри Офелії, щоб вона виховала її хорошою людиною. Огюстен пожалів Топсі, яка жила в жорстоких хазів, що сильно її били. Дівчинка завжди була голодною та обідраною, вона не знала ні батька, ні матері, і ніхто у цілому світі її не любив. Це зробило Топсі жорстокою та неслухняною, на неї не діяли ні вмовляння, ні побої. Міс Офелія з жахом дивилася на негренья, схоже на шкідливу мавпочку. Скільки не намагалася тітонька перевиховати дівчинку, в неї нічого не виходило: Топсі крала, брехала, робила шкоду. Ніхто не любив це чорне створіння, і всі відверто висловлювали їй свою огиду.

Лише любов Єви, яка щиро бажала Топсі добра, змогла розтопити лід у серці сироти. Під впливом маленької господині Топсі стала змінюватися на краще.

Від того дня, як продали дядечка Тома, збігло вже два роки. Він дуже сумував за своєю сім'єю і дуже зрадив, коли отримав листа від панича Джорджа Шелбі. У листі розповідалося, що тітонька Хлоя поїхала до міста Луїсвіл у найми до кондитера, щоб заробити грошей для викупу Тома.

Дружба між Євою та Томом міцнішала. Вони багато часу проводили разом: Том виконував усі маленькі Євині забаганки, а дівчинка читала йому вголос цікаві книжки. На літо родина Сен-Клерів переїхала у свій замський будинок на озері. Тільки тут усі помітили, що Єва тяжко хвора на сухоти.

Якось дівчинка сказала Томові, що скоро вона піде на небо. «У Тома боляче стислося серце... останніми місяцями йому часто впадало в око, як схудли Євині рученятка, яка прозора зробилася її шкіра, уривчастий став віддих... Він не раз чув, як міс Офелія говорила про кашель, від якого не допомагають жодні ліки».

Дівчинка почала згасати. Батько став проводити з нею більше часу, купляв ліки, брав з собою кататися верхи. Міс Офелія доглядала Єву зі всією сумлінністю. І лише мати, заклопотана своїми уявними хворобами, не хотіла помічати, як поступово в'яне маленька красуня, загальна улюблениця.

«Усю свою душу Єва вкладала в турботи про інших. Вона завжди була добра й великодушна, але останнім часом усі помітили в ній щось нове: зворушливу, суто жіночу дбайливість». Перебираючи материне діамантове намисто, вона виказала свою заповітну мрію: якби Єва могла б спродати, це намисто, вона б купила маєток десь у вільних штатах, відвезла б туди усіх їхніх слуг та найняла б учителів, щоб навчили їх читати й писати. Мати тільки розсміялася з цієї наївності, але від того дня Єва з запалом узялася вчити свою няню читати.

Якось на віллу завітав брат Огюстена Олфред зі своїм сином Анріком. На прогулянці Єва стала свідком, як Анрік, безпідставно розсердившись на свого хлопчика-лакея Додо, відшмагав його батогами. Прикро вражена жорстокістю свого кузена, Єва вмовляє Анріка не ображати Додо, а любити його. Анрік не розуміє, як можна любити своїх слуг, але заради сестри обіцяє більше нікого не ображати.

Єва, розуміючи, як недовго їй залишилось жити, заповідає батькові, щоб він звільнив усіх своїх рабів, а Тома відпустив відразу ж після її смерті. Батько обіцяє виконати її бажання.

Скоро Єва злягла в ліжку. Вона попросила тітоньку Офелію відрізати їй чудові кучері і покликкала до себе в кімнату всіх слуг. «Єва підвела голову й окинула кожного довгим пронизливим поглядом. Усі стояли пригнічені та зажурені. Деякі з жінок затуляли обличчя фартухами.

— Любі мої друзі, — промовила Єва, — я просила, щоб ви всі прийшли, бо я люблю вас. Я люблю вас усіх і хочу з вами попрощатися... Я залишаю вас. Десь тижнів через два ви мене більше не побачите... Я

подарую кожному з вас свій кучерик, щоб ви, кожного разу, як поглянете на нього, згадували, що я вас любила...

Неможливо змалювати ту сцену, коли всі вони зі слізьми на очах обступили свою маленьку господиню, щоб узяти з її рук цей дарунок, який був для них останнім знаком її любові. Вони плачучи ставали перед нею на коліна, цілували край її убору, щиро й гаряче благословляли її».

Останні кучерики вона подарувала Томові та Топсі. Від того дня Єві значно погіршало. Том перебрався зі своєї комірчини до дверей Євиної кімнати, щоб схопитися на перший поклик. І одного разу опівночі смерть подала свій знак. Покликали лікаря, але він уже нічим не міг зарадити. Усі зібралися біля ліжка хворої. Останніми словами вмираючої дівчинки були «Любов... радість... спокій...» Після них Єва востаннє зітхнула й затихла назавжди. Поховали її в затишному куточку парку, де на лавці Єва та дядечко Том любили сидіти й розмовляти.

Після смерті єдиної доньки містер Сен-Клер втратив сенс життя, перестав цікавитися всім, що його оточувало. Сестра вмовила його передати їй купчу на Топсі, бо якщо брат несподівано помре, то Топсі стане власністю байдужої місіс Сен-Клер, і її знову продадуть якомусь нелюдові. Сен-Клер виробив сестрі документи на дівчинку. Проте він не встиг виконати заповіту своєї доньки та відпустити рабів на волю.

Одного дня він сидів у кафе та читав газету. Несподівано спалахнула бійка між двома чоловіками. Містер Сен-Клер кинувся їх розбороняти і отримав смертельний удар ножем від одного з розбишак. Надії на одужання не було: організм Сен-Клера був виснажений тугою за донькою.

Після раптової смерті господаря всіх рабів охопив жах і розпач, адже після втрати доброго господаря вони стали найбеззахиснішими людьми. «Дитина, що втратила батька, все ж залишається під опікою друзів та закону — вона щось важить, має певне становище і визнані права. Раб не має нічого. Закон розглядає його як істоту цілком безправну, як предмет купівлі та продажу. Якщо за ним колись і визнаються які-небудь людські бажання й потреби, то тільки з ласки та доброї волі господаря, а коли той господар помирає, у раба не залишається нічого».

Після смерті чоловіка Марі Сен-Клер захотіла повернутись у батьківський маєток. Жорстока та байдужа пані вирішила продати всіх рабів, крім тих, яких привезла як посаг від батька. Отож дядечко Том знов мав зазнати принижень на ринку невольників. Міс Офелія нагадала вдові, що її чоловік обіцяв дати Томові волю. Проте місіс Сен-Клер відмовилась виконати останню волю своєї єдиної доньки та чоловіка. Вдова сподівалася отримати за Тома великі гроші і її зовсім не цікавила доля людини, яка чесно та віддано служила їй ці роки.

Розділи 30 - 32

І ось Том потрапив на невольницький ринок у Новому Орлеані. Його купив містер Легрі, власник бавовняної плантації на Червоній річці, один зовнішній вигляд якого наганяв жах на негрів. І знову Тома й ще сімох невольників закували у кайдани та відвели на пароплав, і знову він поплав назустріч невідомій долі.

«Рідна домівка в Кентуккі, дружина та діти, добрі господарі, дім Сен-Клера з його вишуканою пишнотою, золотиста голівка Єви, її променисті очі, гордовитий і веселий, гожий і безтурботний, проте завжди добрий Сен-Клер, години легкого й приємного дозвілля — все пішло в небуття!» На пароплаві новий господар наказав Томові познімати гарний одяг, що був на ньому, одягти старий, взути замість нових чобіт пару грубих важких черевиків, у яких звичайно ходять раби. Забравши всі Томові речі, Легрі на його очах за безцінь продав їх матросам. Погрожуючи Тому важким кулаком, він пообіцяв швидко вибити з нього дурощі: «Не допущу, щоб негри молилися й скиг-лили... Тепер я тобі церква! Зрозумів? Як я скажу, так і робитимеш».

Гурт невольників прибув на місце призначення. «Том і його товариші важкою ступою тягнуться нерівною дорогою слідом за грубим фургоном. На передку сидить Саймон Легрі...» Навіть дорога, якою йдуть невольники, провіщає нещастя, що чекає їх на плантації нового власника: «Глуха, занедбана дорога то в'ється серед похмурих порослих сосняком пусток, де лиш вітер тужно шепоче в галуззі, то заходить у безкраї мочарі, загачені гатками з колод, де над грузьким багнищем стримлять сумні кипариси, пообвішувані жалобними гірляндами чорного моху, а поміж корчів та голого гілля, що тут і там гние у воді, вряди-годи видніють бридкі отруйні змії».

Лише Саймон Легрі тишився. Він напився, і на нього найшла великодушність. Легрі пообіцяв Емелін, п'ятнадцятирічній вродливій квартеронці, яку щойно придбав, розлучивши з матір'ю, подарувати сережки, якщо вона буде у всьому йому коритися.

Нарешті раби дісталися садиби. Колись це була квітуча місцина із затишним будинком, але Легрі занедбав маєток. Усюди відчувався занепад, усе свідчило про недбалість та байдужість господаря. Легрі відразу ж показав новим рабам кілька здоровенних, лютих собак, які були призначені для полювання на людей: «Ось що на вас чекає, коли надумаете тікати. Ці пси намуштровані ловити негрів і любісінько за-гризуть хоч кого».

Раби в маєтку були обідрані, знесилені тяжкою працею. Вони панічно боялися жорстокого господаря та двох негрів-наглядачів, Сембо і Квімбо, які люто ненавиділи один одного. Легрі навмисно розпалював

розбрат між рабами і використовував його собі на користь. Озлоблені раби доносили своєму господареві один на одного. Ні про яке співчуття чи взаємопідтримку на плантаціях Легрі не могло бути й мови.

За житло рабам слугували блаженські смердючі халупи, в яких новоприбулі ледве знайшли собі вільне місце. За постелі там правили купи брудної соломи, навалені на земляній долівці. «Від самого світанку люди були в полі, тяжко працюючи під батогам наглядців. На плантаціях стояла найгарячіша пора, і господарі не гребували нічим, щоб примусити кожного працювати до знемоги». Том дивився на людей, що йшли до халуп з плантацій і марно сподівався побачити хоч одне приязне обличчя. «Він бачив лише похмурих, отупілих чоловіків і виснажених, занепалих духом жінок або ж таких жінок, що давно уже втратили жіночу подобу». На цих людей дивилися як на бидло, і вони такі «збидліли до краю».

«Чи є тут Бог? — думав Том... Його просту душу роздирали суперечливі почуття: обурення проти кривди, безрадісна свідомість того, що попереду, аж до скону, самі злигодні, туга за потоптаними надіями...»

Питання для самоперевірки:

1. Яка загроза нависла над здоров'ям Єви Сен-Клер?
2. Що було найпотаємнішим бажанням маленької господині?
3. Що сталося з рабами після смерті дівчинки та її батька?
4. Розкажіть, як Том потрапив до плантатора Саймона Легрі?
5. Яке враження справили на Тома новий господар, маєток та стосунки між рабами?

Розділи 33-35

Розуміючи, що нічого не можна змінити, Том намагався своєю широю працею відвернути від себе хоча б частину нещастя, що мали спіткати його на плантації. Легрі помітив його старанність і хотів згодом зробити Тома управителем маєтку, на якого можна було б покласти на час від'їзду. Але така людина, за думкою Легрі, передусім мусить бути безжальною. І тому хазяїн вирішив «загартувати» Томову душу.

Тим часом Том працював у полі, збираючи бавовну. Якось на плантації з'явилась немолода, але вродлива жінка на ім'я Кассі. Було незбагненною загадкою, як і чому вона опинилася серед рабів, адже вже з її вигляду було зрозуміло, що вона належить до кола благородних людей. Негри, побачивши Кассі поміж себе, зловтішалися. Проте жінка працювала дуже добре, весь час презирливо кривлячи губи.

Поруч з Томом та Кассі працювала мулатка Люсі. Жінка була зовсім знесилена і весь час відставала. Кілька разів Том мовчки перекинув бавовну зі свого мішка до її. Помітивши це, до них підскочив наглядч Сембо. Нещасну жінку він вдарив своїм важким черевиком, а Тома по обличчю оперіщив батогом. Кассі, яка стала свідком ганебної сцени, не криючись, перекинула частину своєї бавовни до Томового мішка, тому що свою він віддав бідолашній мулатці.

Увечері Сембо доніс на Тома хазяїну, і Легрі вирішив приборкати непокірного невільника. Він наказав Томові відшмагати знесилена Люсі, щоб вона менше «лінувалася». Звичайно, негр відмовився виконати несправедливий наказ господаря. Не тямлячи себе від люті, Легрі, який не припускав, що йому можуть не скоритися, схопив канчука з волової шкіри і почав безжалісно шмагати Тома. Кров потекла по обличчю нещасного, але він рішуче заявив: «Я ладен працювати день і ніч, аж до скону, але такої кривди чинити не можу. Ні, пане, я ніколи цього не робитиму, ніколи!» Легрі аж затрусився з люті і наказав своїм наглядчам Сембо й Квімбо покарати Тома так, щоб він «місяць рачки повзав». Два здоровенні негри накинулися на Тома, як найлютіші пси, і мало не вбили його.

Уночі Том лежав, спливаючи кров'ю, у старій занедбаній коморі серед поламаного реманенту, купи негодящої бавовни та іншого мотлоху. Він нестерпно страждав: рани роз'ятрували хмари москітів, страшно мучила спрага, та він просив Бога надати йому сили все здолати. Раптом до комори прийшла похмура Кассі. Вона напоїла бідолашного негра водою, обмила його рани і вкрила вогкою рядниною, щоб зменшити біль.

Кассі стала переконувати Тома, що його самопожертва та прагнення справедливості в цьому забутому Богом місці безглузді. На плантаціях Легрі ніхто не зрозуміє його благородства — раби тут звикли лише зловтішатися та доносити. Кассі вмовляла невільника скоритися, тому що всі його намагання чинити опір марні, бо Легрі — справжній диявол, який занастив не одну душу: «Усе проти нас — і небо, і земля...»

Кассі розповіла Тому свою сумну історію. Вже п'ять років вона проти своєї волі була наложницею Легрі. У неї не було іншого вибору, адже вона була його рабинею. Батьком Кассі був білий поміщик, а матір'ю — рабиня-мулатка. Батько раптово помер, не подбавши про те, щоб дати волю своїй дочці. І Кассі, яка зростала в розкошах, виховувалась у кращій монастирській школі, спродали разом з іншим майном. Вродливу дівчину купив молодий адвокат, і вона покохала його більше за життя. Кассі навіть не здогадувалась, що він сплатив за неї дві тисячі доларів, і мріяла, щоб той чоловік одружився з нею. Вона ніколи не замислювалася над тим, що вона така ж рабиня, як і всі темношкірі негри. Але ж звичайно, білий панич не захотів взяти шлюб із рабинею, хоч продовжував жити з нею як з дружиною. У них народилося двоє чудових дітей — хлопчик Генрі та дівчинка Еліза. Так Кассі прожила сім щасливих років, але врешті решт надокучила своєму господареві, і він продав її як річ разом з їхніми дітьми.

Купив їх Батлер — негідник, який весь час погрожував Кассі, що в разі непокори продасть дітей. І одного разу, коли вона була у від'їзді, він виконав свою обіцянку, незважаючи на постійне прагнення жінки догодити йому. Кассі була у відчаї. Нещасна мати після цього лише раз випадково побачила свого хлопчика

біля в'язниці — малюк кинувся до неї, вирвавшись із рук якихось чоловіків. Жінка благала віддати їй дитину, але чоловіки у відповідь лише реготали. Вони Відірвали від неї хлопчика, що міцно вчепився в сукню, разом з подолом. Біжучи додому, мати чула крик дитини, яку тягли до катівні, щоб провчити за зухвалість та непослух. Кассі помчала до Батлера з благаннями викупити хлопчика, проте у відповідь почула глузливий сміх. Знавісніла від горя жінка схопила зі столу мисливський ніж і кинулася на мучителя..

Від сильного нервового потрясіння Кассі тяжко захворіла і отямилась у незнайомому місці, де дізналася, що її знов хочуть продати. Жінка сподівалася, що помре, і для неї закінчатся всі муки. Проте вона вижила. Її купив містер Стюарт, власник плантації. Він був дуже добрий до Кассі, і навіть намагався розшукати її дітей. Через рік Кассі народила хлопчика, який дуже нагадував маленького Генрі, але вона вирішила, що більше ніколи не зростить жодної дитини. Мати напоїла немовля опійною настоянкою, і пригорнула його до грудей, аж поки воно заснуло навіки. Кассі вважала, що нічого кращого за смерть не може дати бідолашньому сину рабині.

Потім спалахнула холера, і капітан Стюарт помер. І ось тоді її купив негідник Легрі. Живучи з ним, Кассі втратила навіть віру в Бога...

Розділи 35-36

Легрі дуже боявся Кассі, йому було моторошно від її палаючого погляду і божевільного сміху. Тільки вона могла дорікнути господареві за Тома: «Зовсім втратив глузд — покличив такого робітника!.. Ти ніколи його не приборкаєш!» «Ну, це ми побачимо! Не було ще такого негра, який б не скорився мені! Та я йому всі кістки потрощу, але він таки поступиться!» — відповів Легрі. Цієї миті до вітальні зайшов Сембо. Він простягнув хазяїнові паперовий пакуночок, який забрав у Тома. Легрі розгорнув його, і звідти випав срібний долар, а за ним довгий золотий кучерик, що, мов живий, обвинувся Легрі круг пальців.

Легрі страшенно перелякався. Він тупав ногами і махав руками, намагаючись скинути з пальців волосся, наче воно пекло його пекельним вогнем. Нарешті йому вдалося скинути кучерик у вогонь. Усіх здивував цей панічний жах господаря, якого вважали сміливою людиною: «Чому звичайне пасемко так жажнуло цього бездушного чоловіка?..»

Багато років тому Легрі покинув рідну матір, яка хотіла відвернути його від безпутного життя. Під час останнього їхнього побачення жінка, благаючи, кинулася перед сином на коліна. Проте Легрі грубо її відштовхнув. Мати впала непритомна... Перед смертю вона простила його і на згадку про себе послала листа та пасемко такого ж золотавого волосся, яке так само обвинулося круг пальців Легрі. Але він побачив у цьому не передсмертне материне благословення, а знак гнівного осуду та кари, тому він так злякався Свиного кучерика, що нагадав про тяжку провину.

Зі страху Легрі напився разом зі своїми посіпаками Сембо та Квімбо. Вони, геть п'яні, співали, реготали, перекидали стільці, гримасували й вискалювались один на одного. Кассі бачила цю огидну картину у вікно. Вона вирішила, що не було б великим гріхом «звільнити світ від такого нелюда». Вночі Легрі ввижалися страшні привиди...

Наступного дня Кассі знову просить хазяїна залишити Тома у спокої: він не скориться, а скатований, не зможе збирати бавовну, і Легрі втратить гроші. Моторошні привиддя минулої ночі та застороги Кассі змусили його замислитись. Легрі визнав за краще поговорити з Томом віч-на-віч і, коли не вдасться упокорити його погрозами, відкласти розправу до слухного часу. Він вимагає, щоб Том на колінах просив пробачення. Але, ледь живий Том відмовляється: «Я не можу просити пробачення. Я вчинив так, як вважав за справедливе, і чинитиму так завжди. Хай буде, що буде, а на лиходійство я не здатен. ...Я анітрохи не боюся смерті. Ви можете сікти мене, морити голодом, огнем палити — це тільки наблизить жадану смерть». Легрі вкрай розлютився і ударом кулака збив Тома з ніг. Але поява Кассі миттю зупинила його...

Тим часом сім'я Гаррісів продовжувала свій шлях до волі. Вони досягли озера, яке розділяло Америку та Канаду. Від завтрашнього дня залежало, чи стануть раби вільними людьми. «Що таке воля для оцього-от молодика, в жилах якого є домішка африканської крові, а в очах палає чорний вогонь, — для Джорджа Гарріса? Для ваших батьків воля означала право нації бути незалежною. Для нього вона — право людини бути людиною, а не худобою; право називати рідну дружину своєю і захищати її від свавілля; право захищати й виховувати свою дитину; право мати власну домівку, власну віру, власні, ні від кого не залежні, погляди».

Було вирішено переодягнути Елізу в чоловічий одяг, відрізали їй пишні коси. Маленького Гаррі одягли як дівчинку, та й Джордж трохи змінив свою зовнішність. Одна літня біла жінка погодилася на час подорожі через озеро стати «тітонькою» маленької «дівчинки». Тому переслідувачі, які чекали побачити молодого мулата з дружиною та сином, не впізнали їх у поважному білому сімействі. Востаннє загув дзвін, і Джордж побачив, як Меркс поспішає з пароплава на берег. А коли пароплав відійшов від пристані, з грудей у нього вихопилось полегшене зітхання.

Питання для самоперевірки:

1. Через що між Томом та його господарем відбулася сутичка?
2. Як Легрі вирішив провчити непокірного раба?
3. Розкажіть, хто така Кассі? Як вона опинилася в маєтку Легрі?

4. Як склалася подальша доля родини Гаррісів?

Розділ 38 - 40

Тим часом Легрі примусив Тома, рани якого ще не загоїлися, вийти на роботу. І для нього знову потяглися довгі дні тяжкої виснажливої праці, сповнені несправедливих образ та принижень. Спочатку Том дивувався, що негри на цій плантації такі вовкуваті, але зараз і сам відчував, як його звична спокійна лагідність дедалі поступається місцем похмурій дражливості. Він думав, що на дозвіллі зможе читати свою біблію, але дозвілля тут ніколи не було. А в гарячу пору Легрі виганяв рабів у поле навіть у неділю. І коли б декілька невільників і сконали від виснаження, він купив би нових, здоровіших та дужчих. Том почав втрачати свою віру в допомогу Бога. Її місце зайняли болісні сумніви та чорна безнадія.

День у день Том чекав, що хтось приїде та викупить його, та ні-і хто не приїздив. Раб почав сумніватися, чи варто волати до Бога, як^ що той не допомагає. Коли Легрі побачив, що поступово Том втрачає надію, він знову запропонував йому кинути біблію у вогонь і стати наглядцем. «Ні пане, — відказав Том. — Я держатимусь своєї віри. Хоч помагає мені Бог, хоч ні, а я її нізащо не зречуся!»

Якось пізнього вечора до Тома прийшла Кассі. Вона почала переконувати його вбити грішника Легрі. Але Том не пристав на цю пропозицію, адже зло ніколи не породить добра. Він вирішив нести свій хрест до кінця, а Кассі та Емелін запропонував спробувати втекти.

Серед негрів ходили чутки про численні спроби втекти від Легрі. Проте нікому ще не вдавалося вирватись — нещасних зацьковували собаками на болотах. Кассі вирішила діяти хитрістю, вона планує втекти, скориставшись забобонністю Легрі.

Горище в будинку плантатора було темним та похмурим. Воно мимоволі навіювало думки про нечисту силу та привиди. Років зо два тому Легрі замкнув на горищі одну непокірну негритьянку, яка там і померла. Відтоді пішли поголоски, що на горищі з'являється привид цієї нещасної. Усі в домі стали уникати не тільки горища, а й східців, що вели до нього.

Одного разу Кассі сказала Легрі, що вночі не може спати, бо на горищі чути страшний стогін, і якісь люди там наче б'ються чи качаються долі, і звеліла перенести речі зі своєї кімнати до іншої в протилежному кінці будинку. Потім вона знайшла в стіні горища дірку й встромила у неї відбиту шийку пляшки так, що від найменшого подуву вітру звідти линули протяжні сумовиті звуки. Через декілька днів під час негоди Легрі почув ці моторошні звуки. Кассі почала запевняти переляканого господаря, що на горищі оселилися привиди, і потягла Легрі до сходів. Сильний порив вітру, вийнувши донизу, загасив свічку в його руці, і в темряві розлігся моторошний, нелюдський крик... Своїми хитрощами (вона заздалегідь піднялася на горище і відчинила віконце, щоб утворився протяг, який загасив свічку) Кассі довела Легрі до такого стану, що він ніколи б не поткнувся на горище.

Одного вечора, коли Легрі не було вдома, Кассі на очах у всіх зробила вигляд, ніби вони з Емелін тікають на болота. Поки слуги метушилися, збираючись у погоню, Кассі та Емелін, перейшовши через струмок, щоб збити зі сліду собак, повернулися через задні двері і сховалися на горищі. Туди жінки заздалегідь знесли запас їжі та одяг. Погоня завершилась невдачею, проте нікому не спало на думку шукати втікачок у будинку.

Наступного дня Легрі зібрав величезну ватагу переслідувачів з лютими собаками і знову вирушив на пошуки втікачок. Кассі з Емелін терпли від страху, спостерігаючи приготування до пошуків з віконечка на горищі. Лови тривали довго, але й цього разу переслідувачі нікого не вполювали.

Розгніваний Легрі всю свою лють вирішив зігнати на Томові. Він розумів, що негр знав про плани жінок і не виказав їх. Плантатор погрожує Томові смертю, якщо той не розповість усе, що знає. Та мужній раб відповів, що його мукам вже скоро кінець, а от муки жорстокого Легрі ніколи не скінчаться, бо кров жертв впаде на нього страшним гріхом. Знавісний Легрі збив свою жертву з ніг і лупцював мало не до смерті. Навіть Сембо і Квімбо, які теж приєдналися до розправи, жахнулися жорстокості господаря. Вони обмили Томові рани, зробили постелю з бракованої бавовни і влили йому до рота горілки, яку випросили в хазяїна ніби для себе. «Ой, Томе! — промовив Квімбо. — Ми так тяжко завинили перед тобою!» «Дарую вам від щирого серця! — ледь чутно озвався Том».

Розділ 41 - 43

Два дні по тому до садиби Легрі приїхав Джордж Шелбі. На жаль, лист міс Офелії Сен-Клер, в якому вона сповіщала колишніх господарів Тома, що його продали жорстокій людині, затримався на пошті, а коли дійшов до місця призначення, слід Тома вже загубився серед далеких мочарів Червоної річки. Дуже довго Джордж розшукував Тома, і якось зустрів чоловіка, який мав потрібні йому відомості. І юнак подався до верхів'я Червоної річки, сповнений рішучості знайти й викупити свого давнього друга. Та коли він нарешті знайшов садибу Легрі, було вже надто пізно. Джордж зайшов у повітку, де лежав умираючий Том.

«— Не може бути!.. Не може бути!.. — вигукнув він, ставши на коліна біля Тома. — Дядечку Томе! Бідний мій... бідний мій друже! Голос його досягнув свідомості вмираючого. Том ворухнув головою і ледь помітно всміхнувся... — Хвалити Бога! Це все... все, чого я жадав! Вони не забули мене. Як тепло в мене на душі, як радіє моє старе серце! Тепер я помру спокійно. Хвалити Бога!.. О паничу Джордж! Небо близько! Я здобув перемогу!.. На устах Тома був переможний усміх. З цим усміхом він і заснув навіки».

Джордж поховав свого старого друга за межами плантації. На могилі дядечка Тома юнак запрягнувся небом, що зробить усе, щоб очистити рідний край від ганебного прокляття рабства.

До Легрі, якого почали мучити докори сумління, стали з'являтися привиди. Одного разу вночі жінка в білому стала біля його ліжка і холодною рукою торкнулася руки Легрі. Моторошний голос тричі промовив пошепки: «Ходім! Ходім! Ходім!» Після того Легрі запив, як ніколи. Він помер у страшних муках від білої гарячки. Останнім його видінням була жінка в білому, яка кликала його з собою: «Ходім! Ходім! Ходім!» Цим привидом була Кассі, яка ночами спускалася з горища, щоб довести до божевілля свого мучителя.

Після смерті Легрі жінки втекли на волю. Кассі вкрала у хазяїна велику суму грошей, і тепер мала змогу набутися пристойного вигляду. Вона видавала себе за заможну креолку, яка подорожує, а Емелін — за її служницю. На пароплаві Кассі зустрілася та потоваришувала із Джорджем Шелбі. Її зовнішність здалася йому дуже знайомою. Жінка, помітивши, що юнак приглядається до неї, вирішила покласти на його великодушність і розповіла йому свою історію. Джордж обіцяв їй допомогти.

На кораблі з'явилася ще одна жінка, пані де Ту. Розмовляючи з нею, Джордж Шелбі несподівано виявив, що це одна із сестер Джорджа Гарріса, чоловіка їхньої покоївки Елізи. Колись її купив один добрий чоловік, відвіз до Вест-Індії, дав волю та одружився з нею. Тепер вона багата вдова і розшукує свого брата. Юнак розповів пані де Ту, що її брат кілька років тому зі своєю дружиною та сином втік із Америки. Кассі, почувши про Елізу, раптом знепритомніла. З'ясувалося, що Еліза — дочка Кассі, яку вона вже й не сподівалася побачити.

Дізнавшись від Джорджа Шелбі про втечу Гаррісів до Канади, пані де Ту та Кассі вирушили на пошуки. У Монреалі вони нарешті знайшли їх. Джордж і Еліза вже п'ять років були вільними людьми. Джордж працював механіком у майстерні і утримував сім'ю, в якій з'явилася ще донечка. Того дня, коли родина нарешті з'єдналася, їхній радості не було меж. Кассі відразу змінилася: її обличчя, завжди таке похмуре й скорботне, набуло лагідного й довірливого виразу. Вона особливо прикипіла серцем до онуків, які дуже нагадували Елізу та її брата Генрі, коли вони були маленькими.

Пані де Ту запропонувала братові фінансову підтримку. Але Джордж попросив сестру тільки допомогти йому здобути освіту, а далі він зведеться сам. Всією сім'єю вони на кілька років поїхали до Франції, взявши з собою і Емелін. Під час подорожі через океан у красуню Емелін закохався капітан пароплава. І після того, як судно прибуло в порт, вони одружилися. Джордж чотири роки вчився в університеті і здобув широку та ґрунтовну освіту.

Після довгих і наполегливих пошуків пані де Ту знайшла й сина Кассі, Генрі, який утік на північ на декілька років раніше за свою матір, а тамтешні друзі пригноблених негрів дали йому притулок і допомогли здобути освіту.

Розділ 44

А Джордж Шелбі після своєї сумної подорожі надіслав матері лише коротеньку записку про повернення додому, але не сповістив про смерть дядечка Тома. Усі мешканці маєтку чекали на повернення Тома. Особливо раділа тітонька Хлоя. Вона своєю працею в кондитера назбирала достатню кількість грошей, щоб можна було заплатити за Тома. Вона хотіла, щоб чоловік побачив саме ці гроші як доказ її хисту.

Але панич Джордж повернувся сам... Юнак розповів вбитій горем тітоньці Хлої, як помер її чоловік, і передав його прощальні слова. Місяць по тому всіх невільників зібрали біля панської садиби. Джордж голосно прочитав визвольні листи і серед плачу та схвильованих вигуків роздав їх своїм колишнім рабам. Юнак розповів, що над могилою дядька Тома він поклявся визволити усіх своїх рабів. «Отож, — сказав Джордж, — радіючи зі своєї волі, не забувайте, що ви завдячуєте її цьому доброму чоловікові, і віддайте йому дяку ласкою до його дружини та дітей. Думайте про свою волю щоразу, як бачите хатину дядька Тома, і, згадуючи його, завжди будьте чесні, вірні й людяні, як він».

Питання для самоперевірки:

1. Що запропонувала Тому Кассі? Чому негр відмовився від її пропозиції?
2. Який план втечі виник у Кассі?
3. Що розлютило Легрі і як він помстився непокірному рабу?
4. Яку обітницю дав Джордж Шелбі на могилі дядечка Тома?
5. Як зустрілися Кассі та пані де Ту? Що вони взнали про своїх рідних?
6. Розкажіть про те, як виконав Джордж Шелбі свою обіцянку.